

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі вдосконалення музично-виконавської підготовки в умовах позашкільної спеціалізованої освіти. У роботі охарактеризовані зміст та структура музично-виконавського процесу, визначені можливості створення комплексної системи художньо-творчого розвитку учнів.

Гармонійний розвиток творчої особистості в процесі музично-виконавської підготовки є одним із найважливіших завдань музичної педагогіки сьогодення, оскільки сучасна освіта орієнтується на гуманізацію, на відродження національно-історичних традицій, на формування людини з високим рівнем духовності, здатної зберігати й приумножувати культурні надбання нації. Вирішення цієї проблеми пов'язане із залученням кожного школяра до реальної співтворчості та до інтелектуального діалогу у процесі засвоєння мистецьких цінностей, що відбувається головним чином під час опанування музичного інструмента, творчо-пошукового процесу пізнання й інтерпретації музичних творів.

Слід зазначити, що багатоскладова комплексна природа виконавського мистецтва, його традиції та особливості функціонування в сучасному музичному житті суспільства зумовлюють змінність поглядів педагогів-музикантів різних поколінь на виконавську діяльність та наповнюють новим змістом процес музично-виконавської підготовки. Загальними завданнями модерної музично-виконавської підготовки є розвиток любові до музичного мистецтва, осмисленості сприйняття та здібності до емоційного відгуку на нього, забезпечення всебічного оволодіння музично-виконавськими навичками й уміннями, які дозволяють учням виконувати музичні твори різних стилів і жанрів, розкривати їх художньо-образний зміст, висловлюючи при цьому своє ставлення та проявляючи власне розуміння. В наш час існує ґрунтовна методична система навчання гри на музичному інструменті (зокрема фортепіано), розвитку слухо-творчої сфери та музичного мислення, оволодіння інструментально-технічними навичками. Ці питання висвітлені в працях відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів-музикантів (О. Алексєєв, Л. Баренбойм, Т. Беркман, Т. Воробкевич, О. Гольденвейзер, Й. Гофман, Б. Землянський, Г. Коган, Н. Любомудрова, В. Макаров, К. Мартінсон, Б. Міліч, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, Г. Прокоф'єв, Р. Савицький, С. Савшинський, Т. Смірнова, А. Стоянов, Є. Тимакін, С. Фейнберг, Г. Ципін, О. Шапов, Б. Яворський).

Предметом дослідження були теоретичні основи музичного виконавства (В. Белікова, О. Бодіна, М. Давидов, Я. Мільштейн, В. Москаленко), педагогічні умови формування творчих здібностей та музично-естетичної культури (Л. Баренбойм, М. Барінова, О. Грисюк, Н. Гузій, Г. Март'янова, О. Рудницька, В. Шулґіна, О. Щолокова), розвиток творчої активності учнів шляхом залучення їх до різних видів музичної діяльності (Б. Асаф'єв, В. Бабій, Д. Кабалевський, Г. Рігіна, Н. Терент'єва, В. Тушева). Суттєвий внесок у педагогічні пошуки зробили й дослідження з музичної психології (Д. Богоявленська, Л. Бочкарьов, С. Науменко, В. Петрушин, С. Рубінштейн, Б. Теплов).

У сучасних науково-педагогічних працях, присвячених питанням змісту, форми та методів музичної освіти й виховання (А. Король, Т. Кротова, Л. Кузьминська, М. Матковська, В. Рагозіна, В. Холоденко та ін.) проблема гармонійного розвитку творчої особистості посідає одне з чільних місць. По-різному визначаючи структуру творчого процесу та характеризуючи прояви творчості в їх різновидах, дослідники встановлюють тісний зв'язок між розвитком інтелектуально-пізнавальної сфери, загальної культури особистості та її творчим потенціалом, підкреслюючи важливість не лише результатів творчості, а насамперед тих змін, котрих зазнає суб'єкт творчої діяльності. У зв'язку з цим головним завданням постає така організація роботи, за якої учень міг би якнайкраще розвивати свої здібності, бути задоволеним результатом діяльності, отримувати насолоду від спілкування з музикою.

Традиційна методика навчання гри на фортепіано в більшості випадків спрямована на технологічну однобічність розвитку учнів; засвоєння теоретичної інформації відбувається переважно відокремлено, без тісного зв'язку з виконавським процесом. Це заважає практично застосовувати знання, а засвоєний учнями протягом року репертуар та оволодіння виконавською майстерністю обмежує їх музично-естетичні враження, не створює можливості для мистецької самореалізації в процесі інтерпретації музичних творів. Ускладнення програмних вимог від класу до класу, без зв'язку з життєвим та виконавським досвідом школярів, відсутність їх власного творчого ставлення до музично-виконавської діяльності призводить до того, що вони припиняють навчання в позашкільних спеціалізованих мистецьких закладах або після завершення курсу не бажають продовжувати музичну освіту, не орієнтуються в музичному просторі та не стають справжніми поціновувачами мистецтва. Тож традиційний зміст і технології музично-виконавської підготовки в умовах навчально-виховного процесу позашкільного спеціалізованого закладу не відповідають сучасним вимогам і потребують забезпечення комплексного впливу всіх елементів системи музичної освіти. Важливість дослідження особливостей процесу музично-виконавської підготовки зумовлюється тим, що їх розуміння визначає методичні прийоми та форми роботи ви-

кладача позашкільного закладу, передбачає цілеспрямоване вмотивоване прагнення до використання найбільш ефективних педагогічних технологій, прогнозування шляхів його подальшого удосконалення.

Мета цієї публікації полягає в обґрунтуванні сутності музично-виконавської підготовки в умовах позашкільної спеціалізованої освіти, у визначенні концептуальних позицій щодо підвищення її ефективності завдяки застосуванню інтегративної технології навчання. Тут ведучим фактором є систематичне, послідовне засвоєння учнями музично-теоретичної інформації та технологічних художньо-виконавських умінь, формування естетичного ставлення до музики, комплексний розвиток загальних, музичних, творчих здібностей. До переліку закладів позашкільної спеціалізованої освіти в галузі культури та мистецтва входять дитячі музичні школи та школи мистецтв (початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади). Процес навчання тут ґрунтується на засадах органічної єдності музичного виховання, що являє собою цілеспрямований, систематичний розвиток музичної культури та музичних здібностей особистості; виховання емоційного відгуку на музику, розуміння й глибокого переживання її змісту; музичної освіти, котра розглядається як процес засвоєння знань, умінь та навичок, отриманих під час навчання та необхідних для музичної діяльності, що створює найкращі можливості для становлення творчої особистості [1].

Виконавство як вид діяльності в музичному мистецтві розвиває художньо-творчі здібності особистості, позитивні риси характеру, допомагає виробити власні життєві орієнтири через переживання та виконавську співтворчість в ході реалізації авторського задуму. Це створює певне напруження духовної сфери суб'єкта навчання, оскільки сприяє передаванню змістовної сутності музичного твору, його художніх образів, думок і почуттів, потребує активності, творчої ініціативи. Змістом у мистецтві традиційно вважають всі смислово-інформативні компоненти твору, які виражають собою ідею, ціннісні орієнтири, тобто надматеріальну, духовну інформацію, пропущену крізь людську свідомість.

Отже, необхідною передумовою виконавської діяльності є здатність до ідеальної "переробки" конкретно-звукових музичних уявлень у художній образ, котрий М. Каган називає плодом духовної діяльності людини, що одночасно є "переживанням, поняттям, ідеєю, ідеалом"; такий образ "відкритий для співтворчості людей, які його сприймають, повинні його пережити, інтерпретувати, "прикласти" до свого досвіду та духовного світу, тим самим продовжуючи творчий процес, розпочатий митцем" [2: 19].

Створення виконавського образу музичного твору в уявленні учня надає можливість вільно орієнтуватись у виборі засобів його втілення, формує певний план дії при постановці та при реалізації художньо-виконавських завдань, визначає шляхи й прийоми роботи над подоланням звукових і технічних труднощів, розвиває його художню, виконавську самостійність. Усвідомлення образу забезпечує не тільки творче ставлення до музичного твору й допомагає вибрати його найкращий виконавський варіант, а ще й здійснює контроль за якістю виконання. О. Гольденвейзер підкреслює: "Тільки якщо у виконавця є ясний художній намір, якщо музика звучить у нього всередині, він зуміє використати і свої технічні ресурси, і, по можливості, подолати недосконалість інструмента, та головне – захопити слухачів" [3: 130].

Однак виконавська діяльність передбачає не тільки проникнення у виразно-смислову сутність музичної мови, але й усвідомлення конструктивно-логічних принципів побудови матеріалу, вміння розбиратись у нотному тексті музичного твору, у стильових та жанрових ознаках, в особливостях будови, створюючи на його основі власний виконавський задум. Об'єктивне розуміння музичних явищ у цілому або окремого художнього твору потребує залучення знань із різних галузей, що допоможе сформулювати всебічне й цілісне уявлення про зміст музичного твору та ефективно здійснювати музично-виконавську діяльність. "Ніяка виконавська творчість неможлива, якщо у свідомості виконавця немає відповідного попереднього запасу інформації, якщо він не підготовлений до цього своїм попереднім розвитком, вихованням", – констатує Я. Мільштейн [4: 20].

Цілісне пізнання творів мистецтва, осягнення їх емоційно-образного змісту, розуміння нотного тексту як засобу передачі художньої інформації, оволодіння основами виконавської техніки та здатність адекватно вирішувати художні задачі спирається на міцну музично-теоретичну базу. Тож основою музично-виконавської діяльності виступають теоретичні знання, які утворюють раціональний рівень музичної свідомості учня. Опанування учнем музичного твору – процес тривалого формування художньо-звукових уявлень та технічних навичок, в якому грамотне прочитання авторського тексту шляхом художнього й аналітичного пізнання поступово переростає в його творчу інтерпретацію, що потребує смислового й оцінного ставлення до нього в єдності теоретичного (раціонального) та почуттєво-образного (емоційного) рівня його пізнання.

Отже, успіх у навчанні більше пов'язаний із умінням вільно, осмислено читати музичний текст, яке досягається розвитком слухових і рухових уявлень на основі зорового сприйняття та аналізу всіх його елементів у взаємозв'язку; засвоєнням ідейно-естетичної, змістової та емоційної інформації художнього твору. Є. Ліberman наголошує, що "з перших кроків необхідно прищеплювати учням навички одночасного емоційного та інтелектуального підходу до читання тексту. Читання тексту – це читання контексту!" [5: 219]. У той же час С. Савшинський звертає увагу на те, що на початковому етапі навчання часто відбувається неусвідомлене, безсистемне накопичення навичок, що гальмує подальшу плідну роботу та залишає виконавця на "механіко-фонетичній стадії сприйняття нотного тексту", де нота є лише знаком до піаністичної дії. Дослідник закликає залучати учнів до вдумливого, творчого вивчення музичних творів, підкреслюючи, що в такому разі успішне вирішення художньої задачі стане позитивним фактором стимулювання музично-виконавської діяльності [6]. Аналогічні поради знаходимо в О. Гольденвейзера, Й. Гофмана, Я. Мільштейна, Г. Нейгауза.

Охоплення музичного твору цілісно й водночас диференційовано дозволяє довільно оперувати внутрішньо-слуховими уявленнями, а накопичення творчих імпульсів у процесі спостереження музичних явищ стає цінним досвідом для створення власних образів, які учень прагне виявити в реальному звучанні інструмента, використовуючи при цьому певні прийоми й у той же час активно їх засвоюючи. "Сама музика більше говорить серцю та розуму музиканта, ніж додаткові вказівки", – стверджує С. Фейнберг [7: 48]. З огляду на це зазначимо, що особистісна позиція, як риса ставлення виконавця-піаніста до авторського тексту, може базуватись тільки на відмінному знанні музичного матеріалу, на розумінні музичної мови, сутності творчості композитора, на тонкому відчутті форми, стилю, образної будови музики. М. Фейгін підкреслює, що "кожний виконавець підходить до свого індивідуального тлумачення твору шляхом глибокого вивчення авторського тексту та розкриття підтексту", а самостійно знайдене, здобуте, в такому разі "пробуджує радість пізнання, вчить методу роботи та стає міцним досягненням учня" [8: 9].

Перебування в стані творчого пошуку поглиблює пізнання музичного мистецтва; забезпечує когнітивно-емоційну та рухливу орієнтацію у виконанні; сприяє засвоєнню твору на рівні музичної мови; створює умови для повноцінної роботи над інтерпретацією та технічними засобами, які дозволять її втілити; формує активну позицію учня в процесі навчання.

Зважаючи на сказане вище, зазначимо: музично-виконавська діяльність, основана на перетворенні, систематизації та на узагальненні учнями глибоких свідомих знань музично-теоретичного матеріалу, потребує комплексу розумових і супутніх технічних операцій, спрямованих на виявлення зафіксованого в нотному тексті музичного твору виразного потенціалу та на реалізацію його в звучанні, вимагає володіння широким спектром художньо-естетичної, музично-історичної інформації, спеціальними вміннями й навичками. Ця діяльність стає можливою тільки в результаті впливу всієї системи освіти та виховання, багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів життєдіяльності школярів та завжди пов'язана з творчістю. Її об'єктом виступає конкретний музичний твір, глибоке проникнення в зміст якого висвітлює знання особистості автора, його стилю та характерних ознак творчості, самого процесу творення, пошук засобів виразності, поєднання музичного образу з історико-культурним контекстом, знаходження власних шляхів для сприймання, оцінки та інтерпретації.

Отже, за роки навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, чия специфіка зумовлена діалектичною єдністю загальної (музичне виховання) і спеціальної (професійної) освіти, учні повинні отримати різнобічні та змістовні знання в процесі роботи над музичним твором; зрозуміти об'єктивні закономірності музичного мистецтва; розвинути загальні, музичні й творчі здібності; розширити художню компетенцію, сформувати свої естетично-оцінні судження; бути здатними до самореалізації в творчому процесі інтерпретації музики. Тож педагогічні пошуки повинні спиратись на принципи інтеграції змісту освіти, на створення необхідної моделі цілісної системи навчання, яка забезпечить спрямування комплексу методів педагогічного впливу на формування особистості майбутніх носіїв та творців високої духовної культури через їх безпосередню участь у мистецькій творчості.

На нашу думку, вирішити існуючі в предметній системі музичного навчання протиріччя між розрізненим засвоєнням знань та необхідністю їх синтезу, комплексного застосування на практиці може інтегративна технологія навчання. Саме вона створює цілісність змісту освіти, достатню для усвідомленого навчання гри на музичному інструменті, допомагає встановленню внутрішніх зв'язків у процесі пізнання мистецтва. Ефективність музично-виконавської підготовки в такому випадку залежить не тільки від якості викладення кожного окремого предмета, а насамперед від взаємозв'язку та взаємоузгодженості їх змісту, оптимального врахування навчально-виховних задач, зумовлених специфікою кожного, відповідної побудови та відбору матеріалу. Виховання музиканта на основі синтезу спеціальних та музично-теоретичних дисциплін дозволяє подолати відставання теорії від практики, ліквідувати розрив між слуховим та моторним засвоєнням музичного твору, виховувати творчу особистість. Систематичне та послідовне засвоєння учнями музично-теоретичної інформації й технологічних художньо-виконавських умінь, формування естетичного сприймання та особистісного ставлення до музичного твору дозволяє здійснювати навчання таким чином, щоб вузлові моменти музичного матеріалу засвоювались учнями одночасно й паралельно при виконанні різних творчих завдань. Плідний зв'язок музично-виконавських і теоретичних дисциплін виявляється в єдності методології виконавської творчості та принципів роботи над музичним твором: від початкового сприйняття й осягнення його змісту до наступного поглиблення й конкретизації при виконанні, та на заключній стадії – до втілення свого виконавського задуму.

Предмет спеціального фортепіано служить однією з важливих ланок формування виконавця, озброює учнів вмінням орієнтуватися в історико-стильових тенденціях та в закономірностях музики, передбачає проникнення у зміст музичних творів шляхом його всебічного аналітичного осмислення та емоційно-образного сприйняття. За допомогою концентрування навчального процесу навколо двоєдиної мети осягнення художньо-образного змісту музичного твору та забезпечення різноманітних умов його виразного відтворення на інструменті вирішуються різні завдання по формуванню виконавця-початківця. Зокрема це формування художнього мислення учня на основі розвинутих творчих здібностей; виховання музичного слуху та здатності до аналітичного осмислення музичного матеріалу; практичне засвоєння теоретичних знань через виконавську діяльність і виховання виконавських навичок на основі художнього осмислення музичних уявлень.

Розвиваючи художнє та музичне мислення, викладач повинен активно залучати учнів до різних видів музичної діяльності, поглиблювати теоретичні знання протягом всього періоду навчання, намагаючись "не тільки довести до учня так званий "зміст" твору, не тільки зацікавити його поетичним образом, але й надати йому до-

кладний аналіз форми, структури в цілому та в деталях, гармонії, мелодії, поліфонії, фортепіанної фактури", "прищепити йому ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння досягати мети, які називаються зрілістю, порогом, за яким починається майстерність" [9: 147 – 148].

Теоретичні знання, набуті учнями, повинні бути пов'язані з їх музично-слуховим досвідом та з практичними навичками; у такому разі вони здійснюють безпосередній вплив на ефективність опанування музичного інструмента, дозволяють впевнено почувати себе в процесі виконання. Активне залучення учнів до різних видів творчої діяльності підвищує ефективність музично-виконавської підготовки, оволодіння музичними творами будь-якого жанру.

Застосування слухо-аналітичної роботи над музичним репертуаром, планомірного та систематичного поповнення знань на основі музично-теоретичного аналізу творів, організації поетапної роботи над виконавськими проблемами, переважання проблемного викладу матеріалу із використанням нетрадиційних та інтегрованих уроків сприяє активізації виконавської діяльності, творчо-пошуковому процесу інтерпретації творів, підвищує чутливість учнів до власного виконання. Узагальнення та систематизація музичної інформації, в свою чергу, покращує якість набутих виконавських навичок, стимулює зацікавленість у надбанні музично-теоретичних знань, забезпечує творчу активність у всіх видах музичної діяльності, дає потужний запал для розвитку творчої індивідуальності.

Таким чином, реформування освітнього процесу вимагає відповідних змін у змісті, формах, у методах роботи викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, передбачає пошук нових інтегративних технологій, спрямованих на формування творчої особистості майбутніх носіїв та творців високої духовної культури. Значним підґрунтям для цього стає розуміння особливостей процесу музично-виконавської підготовки учнів і забезпечення внутрішніх зв'язків у процесі пізнання музичного мистецтва, поглиблення духовно-творчих орієнтацій та перенесення акценту з вивчення музичний творів на їх використання як засобу художньо-творчого розвитку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Музыкальная энциклопедия. – М.: Советский композитор, 1976. – Т. 3. – С. 755 – 765.
2. Каган М.С. Музыка в мире искусств. – СПб.: Ут, 1996. – 232 с.
3. Гольденвейзер А. Советы педагога-пианиста // Пианисты рассказывают. Вып.1. – М.: Музыка, 1990. – С. 119 – 132.
4. Мильштейн Я.И. Вопросы теории и истории исполнительства: Сб. статей. – М.: Советский композитор, 1983. – 266 с.
5. Либман Е.Я. Творческая работа пианиста с авторским текстом. – М.: Музыка, 1988. – 236 с.
6. Савшинский С. Работа пианиста над музыкальным произведением. – М.: Музыка, 1964. – 186 с.
7. Фейнберг С. Пианизм как искусство. – М.: Музыка, 1969. – 598 с.
8. Фейгин М. Индивидуальность ученика и искусство педагога. – М.: Музыка, 1975. – 112 с.
9. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога. – М.: Музыка, 1988. – 240 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.03.2005 р.

Липская С.Л. Особенности музыкально-исполнительской подготовки учащихся в условиях внешкольного специализированного образования.

Статья посвящена проблеме усовершенствования музыкально-исполнительской подготовки в условиях внешкольного специализированного образования. В работе охарактеризованы содержание и структура музыкально-исполнительского процесса, определены возможности создания комплексной системы художественно-творческого развития учащихся.

Lipska S.L. The peculiarities of music-performing training of students in the process of out-of-school specialized education.

The paper deals with raising the music performance level in out-of-school specialized education establishments. The very plot and structure of music performance process are defined, the possibilities of raising the level are stated as the creation of the complex system of artistic creative development of the students.